

Kadrovski vidik slovenske skupnosti v Italiji: od družbenega gospodarstva do izziva bega možganov

Sara Brezigar

Univerza na Primorskem

sara.brezigar@upr.si

V prispevku se avtorica osredotoča na manj raziskani kadrovski vidik slovenske narodne skupnosti v Italiji. S pomočjo primarne ter sekundarne analize nekaterih obstoječih raziskav na področju gospodarstva in izobraževanja odraslih predstavi razvojni pogled na kadrovski vidik slovenske skupnosti v Italiji od konca druge svetovne vojne do današnjih dni. Pri tem se osredotoča na vprašanje, kako so se ključne družbene in gospodarske spremembe v preteklosti odražale ter vplivale na kadrovski vidik skupnosti. V nadaljevanju izpostavi beg možganov kot trenutni ključni izziv skupnosti na kadrovskem področju in razišče tri možne poti zoperstavljanja temu trendu: kroženje možganov in povratništvo, ponovno vzpostavitev povezav med šolskim svetom in delovnim okoljem ter vzpostavitev mehanizmov za sistemsko in kontinuirano izobraževanje, usposabljanje in vseživljenjsko učenje.

Ključne besede: slovenska skupnost v Italiji, beg možganov, družbeno gospodarstvo, vseživljenjsko učenje, kadri

© 2024 Sara Brezigar

<https://doi.org/10.26493/978-961-293-411-8.159-173>

Uvod

Slovenska narodna skupnost¹ v Italiji tradicionalno poseljuje ozemlje v severovzhodnem delu Italije, v Furlaniji - Julijski krajini, ki je upravno razdeljeno na 39 občin (Bogatec 2004; Vidau 2023) na Tržaškem, Goriškem in Videmskem. Spada med t. i. tradicionalne manjšinske skupnosti, ki so nastale zaradi zgodovinskih sprememb državnih meja v srednji Evropi in predstavljajo »ostanek« naroda sosednje države v tujerodni državi (prim. Petrič 1977; Capotorti 1974). Skupnost zajema bolj ali manj intenzivne pripadnike (Brezigar 2013; Brezigar in Verša 2023), ki so v večji ali manjši meri vpeti v življenje manjšinske skupnosti. Tako lahko za nekatere pripadnike trdimo, da sodijo v njeno

¹ V tem prispevku se besedne zveze slovenska narodna manjšina, slovenska narodna skupnost, slovenska skupnost (v Italiji), manjšinska skupnost in skupnost uporabljajo kot sinonimi ter označujejo skupnost, ki je opredeljena v nadaljevanju.

trdo jedro, drugi pa v srednji in zunanji krog skupnosti (Brezigar 2013; Brezigar in Verša 2023). Pripadniki trdega jedra se od svojega okolja ločujejo predvsem po jeziku, kulturi in zgodovinskem spominu. Pri pomikanju od trdega jedra proti zunanjemu krogu se razločevalnost dejavnikov, po katerih se pripadniki ločujejo od večinskega italijanskega prebivalstva, zmanjšuje. Jagodic (2024) ocenjuje, da je v trdem jedru skupnosti približno 20.500 njenih pripadnikov, celotna skupnost v najširši interpretaciji tega pojma pa zajema približno 64.000 članov, pri čemer je avtor pri kategorizaciji pripadnikov upošteval različno intenzivne oblike povezanosti s slovenskim narodnostnim in/ali jezikovnim elementom.

Pri preučevanju skupnosti, njenega razvoja in perspektiv so se raziskovalci v preteklosti osredotočali predvsem na področja šolstva (Bogatec 2017; 2020; Bogatec in Bufon 1996; 1999; Brezigar in Verša 2023; Brezigar in Zver 2019; Mezgec 2023), jezika (Brezigar 2013; Grgič 2020; Jagodic, Kaučič Baša in Dapit 2017; Kaučič Baša 1997) in politične participacije (Brezigar in Vidau 2018; Vidau 2017; 2023), kar je zelo značilno za preučevanje podobnih skupnosti. V manjši meri so se raziskovala področja, povezana z gospodarstvom, s trgov deli in kadri (Bogatec in Sussi 2005; Brezigar 2017; Čermelj 1945; Guardiancich 2022; Jazbec 1997; Mezgec in Brezigar 2023; Pahor 1998; 2011; Strajn 1992).

Raziskovanju kadrovskega področja pri slovenski skupnosti v Italiji ni bilo v podporo dejstvo, da je področje upravljanja človeških virov relativno mlado področje raziskovanja. Njegove korenine sicer segajo v 19. stoletje, ko sta Robert Owen in Charles Babbage postavila tezo o ključnosti ljudi pri uspehu organizacije, in čeprav so izzivi industrializacije na začetku 20. stoletja pripomogli k vzpostavitvi prvih kadrovskih oddelkov v tovarnah, se je področje začelo resno razvijati šele po drugi svetovni vojni. Sčasoma pa sta zaradi vse hitrejših tehnoloških, družbenih in ekonomskih sprememb, ki so zahtevale večjo prilagodljivost posameznikov, vse bolj stopala v ospredje koncepta razvoja kadrov in vseživljenjskega učenja.² Nekaterе evropske države, kot je Danska, so zelo zgodaj začele razvijati koncepte izobraževanja odraslih, ki so sčasoma prerasli v koncept vseživljenjskega učenja. Ljudske visoke šole so tako na Danskem del bogate tradicije v izobraževanju odraslih, ki sega v 19. stoletje in se je razvila kot odziv na potrebo po izobraževanju odraslih iz delavskega razreda ter kmetov, ki niso imeli dostopa do formalnega izobraže-

² Vseživljenjsko učenje pomeni več kot formalno izobraževanje v šolah (in univerzah), na katero se praviloma osredotoča preučevanje izobraževanja pri manjšinskih skupnostih. Vključuje tudi neformalno učenje, kot so tečaji, seminarji, delavnice, mentorstvo in samostojno študiranje, ter neformalno učenje, ki izhaja iz vsakodnevnih izkušenj in praks.

vanja. V Italiji je bila leta 1901 ustanovljena prva ljudska šola v Milanu, razcvet na tem področju pa je zaradi vpletenosti v dve svetovni vojni Italija doživela šele v 60., 70. in 80. letih 20. stoletja. To je bilo tudi obdobje, ko se je slovenska skupnost v Italiji gospodarsko intenzivno razvijala. Vendar je bil njen razvoj svojevrsten, saj je temeljil na družbenem gospodarstvu. Ob prelomu tisočletja je slovenska skupnost več pozornosti začejala namenjati vprašanju razvoja kadrov in vseživljenjskemu učenju ter ga šele pred kratkim identificirala kot ključnega za razvoj skupnosti (Guardiancich 2022; Mezgec in Brezigar 2023).

Namen tega prispevka je na osnovi analize primarnih in sekundarnih podatkov nekaterih obstoječih kvalitativnih ter kvantitativnih raziskav³ na področju gospodarstva, trga dela in kadrov orisati razvoj kadrovskega vidika slovenske skupnosti v Italiji v obdobju od konca druge svetovne vojne do današnjih dni ter izostriti glavne značilnosti tega razvoja. Poleg tega bomo pozornost namenili razmisleku o možnih prijemih za ublažitev trenutno najbolj perečega kadrovskega izziva slovenske skupnosti v Italiji – bega možganov.

V prvem poglavju bomo na kratko orisali razvoj gospodarstva slovenske skupnosti v Italiji in njegov vpliv na trg delovne sile pri tamkajšnji slovenski skupnosti.⁴ V drugem poglavju bomo opisali, kako sta družbeno gospodarstvo in njegov propad v 90. letih prejšnjega stoletja vplivala na spremembe na trgu dela pri slovenski skupnosti v Italiji. V tretjem poglavju pa se bomo osredotočili na trenutno največji kadrovski izziv skupnosti, tj. beg možganov, in raziskali možne prijeme, s katerimi bi trend bega možganov lahko ublažili.

Razvoj gospodarstva slovenske skupnosti v Italiji

Gospodarstvo je za vsako manjšinsko skupnost izjemno pomembno. Predstavlja vir sredstev, s katerimi skupnost finančno podpira številne kulturne,

³ Med temeljne raziskave, ki smo jih upoštevali pri pripravi pričujočega prispevka, spadajo kvantitativna raziskava o gospodarstvu v Italiji od padca Berlinskega zidu do današnjih dni (Brezigar 2017), kvalitativna in kvantitativna raziskava Spretno(ra)sti – Analiza izobraževalnih in kadrovskih potreb slovenskih organizacij v Italiji (Mezgec in Brezigar 2023), kvantitativna in kvalitativna raziskava o razvoju, stanju ter perspektivah slovenskega gospodarstva na Tržaškem in Goriškem (Guardiancich 2022) ter kvantitativna raziskava o mladih, gospodarstvu in kulturi (Bogatec in Sussi 2005).

⁴ Ko govorimo o trgu delovne sile pri slovenski skupnosti v Italiji, opisujemo trg delovne sile, ki ga sestavljajo pripadniki slovenske skupnosti v Italiji. V zadnjih desetletjih se je ta trg razširil in zajema tudi posameznike iz Slovenije, ki se zaposlujejo v manjšinskih organizacijah in drugih ustanovah, povezanih s slovensko manjšino (npr. šolstvo, mediji) v Italiji. Počasi prodirajo na ta trg tudi posamezniki, ki spadajo v večinsko italijansko skupnost in se zaposlujejo v prejšnjih ustanovah ter organizacijah.

športne in druge dejavnosti, ohranja navade in običaje. V odsotnosti drugih virov financiranja omogoča skupnosti, da ohranja vse tiste dejavnosti, ki posameznike združujejo v neko skupnost in za izvajanje katerih so potrebna določena finančna sredstva.

Po dvajsetih letih fašizma, ki je do Slovencev v Italiji vodil raznarodovalno politiko z vsemi sredstvi, se je ob koncu druge svetovne vojne slovenska skupnost v Italiji znašla v osrčju napetih odnosov med Zahodom in Vzhodom, ki so pomembno vplivali na njene razvojne možnosti. Med dvema svetovoma, med jugoslovanskim komunističnim in italijanskim kapitalističnim (Kacin Wohinz in Pirjevec 2000), se je opredelila za levo ideološko možnost, torej komunizem, saj je bil zaradi fašistične izkušnje Italijan sinonim za sovražnika in raznarodovalca (Jurić Pahor 2000).

Zato je v povojnem obdobju slovenska skupnost, ki je živela v italijanskem kapitalističnem pravno-upravnem sistemu, stremela k takšnemu gospodarstvu, ki je bilo odraz obstoja neke integrirane slovenske skupnosti v prostoru – skupnosti, ki se tudi po gospodarstvu ločuje od večinskega prebivalstva (Pahor 1998; 2011). Gradila je na dolgi in bogati tradiciji razvoja lastnega gospodarstva v tem prostoru (Čermelj 1945), ki jo je predvsem na začetku 20. stoletja ob razvoju obrtne dejavnosti, trgovine in logistike zaznamoval razcvet denarnih zadrug, hranilnic, posojilnic ter bank, ki so pripomogle k reševanju premoženjskih vprašanj revnejšega in predvsem kmečkega sloja slovenske skupnosti (Pahor 2011, 8–9). Fašizem je močno okrnil slovensko gospodarstvo: delno ga je uničil, del gospodarstva se je prelevil in bil vključen v italijansko gospodarstvo, manjši del pa je v potuhnjeni obliki vztrajal tudi med fašizmom.

Slovenska skupnost v Italiji je torej v obdobju po drugi svetovni vojni zrasla kot država v malem: imela je svoj jezik, svoje šole, svoja kulturna in športna društva, svojo strukturo upravljanja skupnosti in svoje gospodarstvo (Pahor 1998). Gospodarstvo slovenske skupnosti se je v povojnem obdobju razvijalo v dve smeri: eno vejo je predstavljalo družbeno gospodarstvo, ki se je razvijalo pod okriljem podjetja Safti – to si je v imenu manjšine lastilo monopol nad večjim delom gospodarstva slovenske skupnosti. Drugo vejo pa so predstavljali mali obrtniki, trgovci, kmetje in družinska podjetja, ki niso bila dovolj velika ali bogata, da bi bili lahko motnja družbenemu gospodarstvu in njegovi ideološki usmeritvi.⁵ Skupnost pa je iz ideoloških razlogov zavračala in

⁵ Guardiancich (2022) v neodvisno gospodarstvo uvršča tako tiste podjetnike, ki so bili vključeni v SKGZ, kot tudi tiste, ki niso imeli nobenega formalnega stika z ustrojem slovenske skupnosti v Italiji.

potiskala na obrobje še tiste maloštevilne lastnike (večjih) zasebnih podjetij, ki so preživela obdobje fašizma, saj se je vse do konca 70. let v skupnosti utrjevalo prepričanje, da je sovražnik vsakdo, ki je kapitalist, ima denar in izkorišča delavce (Brezigar 2017).

Odločitev za izgradnjo integriranega slovenskega družbenega gospodarstva je imela za skupnost tri pomembne dolgoročne posledice – tako v načinu razmišljanja, ki se je v skupnosti utrjeval v naslednjih treh desetletjih, kot v gospodarskem in kadrovskem razvoju skupnosti. Prvič, v povojnem obdobju se buržoazija ni razvila (Brezigar 2017). Skupnost je izločila vse tiste premožnejše posameznike in podjetnike, ki jih je dojemala kot kapitaliste. Ti so imeli finančna sredstva, ki bi lahko dejansko pripomogla k razvoju slovenske skupnosti, vendar njihov kapital pri slednji ni bil zaželen (Brezigar 2017). Ti posamezniki so se posledično v večji meri integrirali v večinsko italijansko skupnost. S tem je povezana tudi druga pomembna posledica: nezaželenost premožnejših posameznikov in večjih podjetnikov je pomembno vplivala na strukturo slovenskega gospodarstva, ki je razvidna še danes. Slovensko gospodarstvo sestavljajo mali obrtniki, gostinci, mali trgovci in t. i. svobodni poklici (odvetniki, zdravniki itd.), medtem ko se večja podjetja v lasti predstavnikov slovenske skupnosti niso razvila. Tretja posledica izhaja iz zaprtosti manjšinskega sistema, iz delovanja kot »država v malem«, in je imela daljnosežne posledice. Po eni strani je omogočala zaposlovanje pripadnikov skupnosti v delovnih okoljih, kjer je bil jezik komuniciranja slovenščina. S tem je zavirala asimilacijske procese, krepila kompetence posameznikov pri rabi slovenskega jezika in omogočila kratkoročno učinkovito ohranjanje slovenske skupnosti ter njenega jezika. Po drugi strani pa je takšna ureditev imela tudi nekaj pomembnih negativnih posledic: skupnost ni ustvarila potrebnih kompetenc in miselne naravnosti, ki bi omogočile njeno preživetje tudi po zlomu družbenega gospodarstva, torej ko se je razgradil koncept »rezervatskega« tipa življenja skupnosti.

Razcvet družbenega gospodarstva in posledice za skupnost na kadrovskem področju

Družbeno gospodarstvo se je torej v 60., 70. in 80. letih razvijalo po načelu država v državi (Pahor 1998, 2011). Njegovo lastništvo ni bilo transparentno, temveč prepredeno z uporabo »zaupniške lastniške strukture« (Guardiancich 2022, 121), rezultat njegovega delovanja pa je bil »negospodarno ravnanje« (str. 264). Podjetja družbenega gospodarstva so bila med seboj povezana preko posameznikov in formalno v lasti zakonitih zastopnikov (Brezigar 2017), ker italijanski pravni sistem ni dopuščal drugih ustrežnejših možnosti

(Brezigar 2017; Guardiancich 2022). Povezanost družbenega gospodarstva je ustvarjala soodvisnost posameznikov in družb, tudi z namenom, da se zagotavlja, spodbuja in nadzira pripadnost posameznikov skupnosti. Vendar je imel ta sistem na kadrovskem področju pomembno negativno plat: družbeno gospodarstvo ni moglo enostavno izločiti neprimernih in neuspešnih kadrov, slabi poslovni rezultati dela nekaterih pa so se kompenzirali z dobrimi rezultati uspešnejših. Tako je družbeno gospodarstvo pod okriljem podjetja Safti pokrivalo izgube podjetij, ki so jih vodili manj sposobni kadri, s profiti drugih, uspešnejših podjetij. Denar se je tako pretakal od uspešnih podjetij k neuspešnim, neuspešnih direktorjev ali vodij pa ni bilo mogoče zamenjati ali izločiti.

Razcvet družbenega gospodarstva od 70. do 90. let 20. stoletja je izviral predvsem iz načina urejanja odnosov med Italijo in Socialistično federativno republiko Jugoslavijo (SFRJ). Z ureditvijo klirinškega prometa med Italijo in SFRJ so npr. v obmejnem pasu nastala podjetja, ki so delovala kot posrednik med državama in ki so bila edina pooblaščenca za izvajanje uvožno-izvoznih poslov med njima. V tem obdobju so imela podjetja družbenega gospodarstva posebno monopolno vlogo posrednika med SFRJ in Italijo, saj je bilo poslovanje s SFRJ možno le in izključno preko podjetij družbenega gospodarstva. Slovenska skupnost je tako na italijanskem ozemlju postala edini trgovski posrednik med Italijo in SFRJ, podjetja družbenega gospodarstva in njene banke pa so to trgovino servisirali (Brezigar 2017; Cupin 1982; Lokar 1982).

Slovenski skupnosti v Italiji je bila v političnem smislu dodeljena izjemno pomembna strateška vloga. Podjetja družbenega gospodarstva so imela ne glede na svojo osnovno dejavnost praviloma tudi oddelek za mednarodno trgovino, ki se je ukvarjal z izvozom in uvozom v SFRJ. Ta oddelek jim je prinašal nezanemarljive prihodke. Večkrat so bili ti prihodki tolikšni, da so omogočali uspešno delovanje podjetja, ne glede na večjo ali manjšo uspešnost osnovne dejavnosti le-tega.

Oba dejavnika – prepletenost družbenega gospodarstva in njegova monopolna vloga – sta imela nezanemarljive in daljnosežne posledice za kadrovske vidike slovenske skupnosti v Italiji. Nista namreč spodbujala konkurenčnosti podjetij družbenega gospodarstva: monopolna vloga slovenskih podjetij kot posrednika med državama je povzročila, da podjetja niso imela konkurentov izven manjšinske skupnosti. Po drugi strani pa je prepletenost družbenega gospodarstva znotraj skupnosti zavirala tekmovalnost in konkurenčnost tudi med samimi podjetji družbenega gospodarstva. Brez zunanje in brez notranje konkurence pa ni bilo potrebe po izvajanju selekcije med kadri na osnovi ekonomske učinkovitosti ter zaslužnosti. Razvijal se je nepo-

tizem, ki je bil povezan tudi z drugimi področji delovanja skupnosti, saj so se uspehi na slednjih (kot npr. v športu) večkrat ovrednotili z delovnim mestom v skupnosti, ki ni bilo nujno najprimernejše glede na kompetence in znanja posameznika. Guardiancich (2022, 122) tako npr. navaja, da so vodilni in redno zaposleni domači kadri v 70. in 80. letih prejšnjega stoletja še pred zaključkom študija dobivali zaposlitev v slovenskih organizacijah, kar je bil eden izmed temeljnih (ideoloških) ciljev družbenega gospodarstva.

Strateški položaj manjšine kot veznega člana v trgovini med Jugoslavijo in zahodnim svetom je pripeljal do gospodarskega blagostanja, ki je vse do konca 80. let omogočalo ravnovesje med ponudbo delovne sile v manjšinski skupnosti⁶ in povpraševanjem po njej. To je v praksi pomenilo, da se je lahko velik del pripadnikov narodne skupnosti, ki so obiskovali šole s slovenskim učnim jezikom, zaposlil v okviru skupnosti ter v dejavnostih in ustanovah, ki so bile z njo povezane (Jazbec 2000). Pomembno se je izboljšal tudi socialni položaj pripadnikov slovenske skupnosti v Italiji, ki so se zaposlili na časovno manj zahtevnih, tudi fizično lažjih delovnih mestih in so opustili vse tiste pobude na področju malega podjetništva, ki so bile značilne za to skupnost pred prvo in deloma tudi pred drugo svetovno vojno (Brezigar 2017). Dejavnosti malega podjetništva, kot so gradbene storitve, mizarstvo, pleskarstvo, selitveni servisi ipd., so na poselitvenem območju slovenske skupnosti postale večinoma domena priseljencev, npr. Srbov ali Albancev (Brezigar 2017).

Ker so bili kapitalisti že prej izločeni iz skupnosti in ker je v procesu izboljševanja lastnega socialnega položaja slovenska skupnost izgubila številne male podjetnike v zgoraj omenjenih panogah, je to privedlo do pomembne kadrovske preobrazbe slovenske skupnosti v Italiji. Slovenska skupnost je izgubila pomemben del podjetniškega duha in podjetniških kompetenc, ki so nujno potrebne za razvoj katerega koli zdravega in konkurenčnega gospodarstva (Brezigar 2017). Guardiancich (2022, 122) to pripisuje tudi prizadevanjem za zadržanje slovenske zamejske mladine v manjšinskih gospodarskih družbah, ki pa zaradi že omenjenih sistemskih pomanjkljivosti niso vedno zagotavljale dovolj kakovostnega izobraževanja in usposabljanja ter so zavrle možnosti drugih usposabljanj v drugih okoljih in hkrati podjetniško žilico njenih pripadnikov.

V takem stanju se je ob spremenjenih političnih okoliščinah slovenska skupnost v Italiji morala soočiti s številnimi izzivi: propadom družbenega

⁶ Tu je treba opozoriti, da je ideološka komponenta pri tem igrala pomembno vlogo in da so bile nekatere možnosti omejene na ideološko primerno usmerjene kandidate, medtem ko je bilo pri drugih možnostih (npr. v šolstvu) to nepomembno, ker je formalno šlo za zaposlitev pri ustanovi, ki je manjšinska skupnost ni obvladovala in nadzirala.

gospodarstva, ukinitvijo meje med Slovenijo in Italijo, vključitvijo obeh držav v skupne evropske integracijske procese in – kar je najpomembnejše – nezmožnostjo delovanja kot (zaprta) skupnost – kot država v državi.

Od propada družbenega gospodarstva do bega možganov in vseživljenjskega učenja

Politične spremembe ob koncu 20. stoletja v primeru slovenske skupnosti v Italiji niso vodile zgolj v razkroj družbenega gospodarstva, temveč tudi v postopno »politično odjugo« (Guardiancich 2022, 268) ter normalizacijo odnosov med slovensko manjšinsko in italijansko večinsko skupnostjo (Brezigar 2017).

Medtem ko se je gospodarski ustroj manjšinske skupnosti z razpadom družbenega gospodarstva bliskovito razgradil (Guardiancich 2022),⁷ je njena struktura organizacij, ki se ukvarjajo z neprofitnimi dejavnostmi⁸ v korist skupnosti na športnem, kulturnem, glasbenem in drugih področjih, po dobrem desetletju finančne negotovosti z manjšimi spremembami delovala še naprej⁹. Neprofitne organizacije slovenske skupnosti¹⁰ so poleg šolstva ter deloma medijev in podjetij v zasebni lasti še naprej predstavljale slovensko delovno okolje. Porušilo pa se je ravnoesje med ponudbo kadrov, ki jo je ustvarjala šola s slovenskim učnim jezikom, in povpraševanjem po teh kadrih med slovenskimi zaposlovalci, saj je bilo teh zaradi propada družbenega

⁷ Guardiancich (2022, 121) med pomembnimi ekonomskimi vzroki propada družbenega gospodarstva navaja preveliko odvisnost od Jugoslavije, pomanjkanje pravočasne diferenciacije, togost zaupniške lastniške strukture, ki je ovirala prenovo sistema ob razpadu SFRJ, pomanjkanje redne kapitalske in finančne podlage navidezno solidnih družb ter ustanavljanje podjetij zunaj večjih industrijskih in obrtniških centrov, ki je negativno vplivalo na donosnost naložb.

⁸ Mednje spadajo predvsem primarne organizacije, kjer pretežno zaposleni kader skrbi za določeno področje delovanja organizacije, in prostovoljne organizacije, ki jih pretežno predstavljajo športna in kulturna društva, ki v večji meri delujejo na prostovoljni osnovi. Poleg primarnih organizacij in društev ima manjšinska skupnost še dve krovni organizaciji, ki sta ideološko opredeljeni, ter zveze, ki podpirajo večje številno organizacij – predvsem športnih in kulturnih društev.

⁹ Financiranje številnih dejavnosti, ki predstavljajo ogrodje skupnosti, je postalo negotovlje, saj so k financiranju nekaterih dejavnosti slovenske skupnosti v Italiji pripomogli tako lastno gospodarstvo kot posebne politične vezi s SFRJ. Pravni vidiki zaščite skupnosti in vidiki financiranja njenih dejavnosti so se urejali postopoma, z Zakonom 38/2001 (Legge 38/2001: Norme in materia di tutela della minoranza linguistica slovena della regione Friuli Venezia Giulia 2001) pa so bili postavljeni temelji za financiranje številnih dejavnosti, ki predstavljajo ogrodje delovanja skupnosti. Kljub temu Guardiancich (2022, 270) izpostavlja, da uvedba zakonsko zajamčenih prispevkov manjšinskim institucijam ne nadomešča v polni meri finančnih sredstev, ki jih je v preteklosti manjšina ustvarila sama, in da je ta zdaj podrejena dobri volji zakonodajalca.

¹⁰ Predvsem gre tu za primarne organizacije.

gospodarstva občutno manj. Zmanjšal se je torej bazen možnih zaposlitev znotraj skupnosti in številni kadri so svoje karierne poti ustvarjali drugje. S tem je bila odpravljena sistemska pomanjkljivost, ki je nastala v času družbenega gospodarstva in je zavirala možnosti usposabljanja izven skupnosti: nove družbene okoliščine in dobro socialno stanje pripadnikov skupnosti so številnim mladim omogočili, da so študirali in se zaposlili tudi drugje. Za mlade je ta družbena sprememba pomenila veliko priložnosti, za skupnost pa neizbežen začetek bega možganov. Takšni migracijski procesi, ki so značilni za dobo globalizacije, imajo nezanemarljive posledice za številčno tako omejene skupnosti, kot je slovenska manjšina v Italiji. Pomenijo namreč, da skupnost »izgublja« določeno število sposobnih kadrov, ki se odselijo in svojo dodano vrednost ustvarjajo nekje drugje. To se v manjšinski skupnosti odraža kot pomanjkanje veščin in v najhujših primerih tudi kot manko kadrov. Kako se soočiti s tem procesom in kako manko kadrov (oz. veščin) nadomestiti, da bi se skupnost lahko še naprej razvijala, je verjetno največji izziv, s katerim se trenutno sooča slovenska skupnost v Italiji.

Med možnimi prijemi za blažitev teh procesov velja omeniti kroženje kadrov in povratništvo. To možnost je skupnost poskusila nasloviti z zasnovo projekta Banka znanja, katerega namen je povezovanje intelektualnega potenciala Slovencev v Italiji (Slovenski raziskovalni inštitut b. l.). V praksi je projekt zaživel kot poskus vzpostavljanja neke vrste kadrovske evidence narodne skupnosti (npr. v primeru znanstvenikov in raziskovalcev) in za spodbujanje mreženja posameznikov znotraj posameznih poklicnih skupin, kot so pravniki. Da pa bi slovenska skupnost naredila premik od bega h kroženju možganov in pritegnila kadre, da se iz drugih okolij vrnejo v domače, bi bilo treba do tega vprašanja pristopiti zelo strateško in s posebnimi ukrepi nasloviti tako dejavnosti slovenskih neprofitnih organizacij kot tudi slovenskih podjetij. To prav gotovo ni preprosto. Še posebej za podjetja velja to, kar je zapisal že Guardiancich (2022): da so (poleg vprašanja plač) ta relativno neatraktivna zaradi majhnosti.¹¹ V pomoč ni niti skromna slovenska prisotnost v panogah, kot so pomorstvo, ladjedelništvo, zavarovalništvo ipd., ki ustvarjajo visoko dodano vrednost in tradicionalno predstavljajo paradne konje gospodarstva Furlanije - Julijske krajine (Guardiancich 2022, 225).

Poleg spodbujanja povratništva in kroženja kadrov bi bilo smiselno razmisliti o tem, kako bolje izkoristiti kadrovske potencial, ki ga ima skupnost v tem prostoru. To bi lahko pomenilo kompetentno privabljanje kadrov, ki so

¹¹ Majhnost podjetja omejuje zmožnost posameznika, da v njem gradi kariero, napreduje na različna delovna mesta in pridobiva različna znanja.

se vključili v lokalne italijanske ustanove in podjetja, predvsem pa ponovno vzpostavljane povezav med šolskim okoljem in delovnimi okolji v slovenskem jeziku tako v podjetjih kot tudi v primarnih ustanovah.

Tretja možna rešitev temelji na krepitvi in nadgradnji znanj ter veččin kadrov, ki so že vključeni v manjšinsko skupnost. Izobraževanje je globoko zakoreninjeno v delovanje številnih manjšinskih neprofitnih ustanov, ki so s svojo dejavnostjo vseskozi podpirale delovanje skupnosti in njenega gospodarstva. Zametki vseživljenjskega izobraževanja pa so nastali ob rahljanju sovrtažne nastrojenosti zoper (zasebno) podjetništvo v 70. letih (Brezigar 2017). Takrat je za potrebe (malega) gospodarstva v Trstu nastal Slovenski deželni zavod za poklicno izobraževanje, ki se je kasneje preimenoval v AD Formandum (AD Formandum b. l.). Ob ustanovitvi leta 1979 je predstavljal nujno potrebno ustanovo za »izobraževanje in razvoj znanja in kompetenc za vse, ki živijo in delajo na območju slovenske narodne skupnosti v Furlaniji – Julijski krajini« (AD Formandum b. l.). Gre za edino tovrstno poklicno ustanovo, ki ponuja nekatere tečaje tudi v slovenskem jeziku. Vendar je njeno delovanje omejeno in sistemsko vseživljenjsko izobraževanje pri slovenski skupnosti v Italiji pestijo številne pomanjkljivosti, vključno z odsotnostjo izobraževalnih programov in usposabljanj za odrasle, ki niso zaključili obveznega šolanja, večernih programov za pridobivanje drugostopenjske srednješolske izobrazbe, predavanj ljudskih univerz, univerze za tretje življenjsko obdobje ipd. (Guardiancich 2022).

Leta 2005 je skrb za kadrovske vprašanje v skupnosti pripeljala do ustanovitve še ene ustanove na področju izobraževanja: Slovenskega izobraževalnega konzorcija (Slov. I. K.). Nastal je z namenom, »da prispeva k zagotavljanju ustreznih človeških virov, storitev in orodij za pospeševanje gospodarskega in kulturnega razvoja širšega družbenega prostora ob slovensko-italijanski meji« (Slovenski izobraževalni konzorcij b. l.). Konzorcij se je skozi leta razvijal, nadgrajeval svoje dejavnosti in postal center znanja, sodelovanja ter priložnosti za sklepanje novih partnerstev med mladimi, gospodarskimi in kulturnimi organizacijami, izobraževalnimi ustanovami ter podjetji (Slovenski izobraževalni konzorcij b. l.).

Prav tako se je v zadnjih desetletjih izobraževalna dejavnost v skladu s širšimi družbenimi trendi okrepila v številnih organizacijah slovenske skupnosti v Italiji, kot npr. pri Slovenskem deželnem gospodarskem združenju, ki je že od nekdaj skrbelo za izobraževanje svojih članov in usposabljanje mladih podjetnikov (Guardiancich 2022), ali pri Zvezi slovenskih športnih društev, kjer spremembe v panogi in na drugih področjih zahtevajo bistveno višjo usposobljenost prostovoljcev, ki delajo v športnih društvih. Gre za trend

povečanja potreb po izobraževanju in usposabljanju, ki ga je v takšni ali drugačni obliki mogoče opaziti pri večini manjšinskih ustanov in ki se večkrat odvija v sodelovanju z drugimi akterji ter je financirano iz različnih virov sredstev na lokalni, državni ali mednarodni ravni. Izobraževanje na področju vodstvenih veščin in drugih mehkih znanj se praviloma razvija v sodelovanju s Slovenskim izobraževalnim konzorcijem v različnih organizacijah. Vključitev Slovenije v evropske integracijske procese je pri italijanski skupnosti sprožila veliko zanimanja za slovenski jezik, kar se je odražalo z začasnim pojavom prave poplave dobro obiskanih jezikovnih tečajev slovenščine, katerih organizatorji so bili večkrat prav akterji slovenske narodne skupnosti v Italiji (Jagodic in Čok 2013).

Vendar imajo dejavnosti na področju izobraževanja in usposabljanja tudi nekaj pomanjkljivosti. Pogoste gre za stihijske, enkratne ali časovno omejene dejavnosti, vezane na izvedbo specifičnih projektov. Zanje je značilno, da sistemsko ne zmorejo pomembno vplivati na usposobljenost kadrov v slovenski skupnosti v Italiji. Na področju programov za profesionalno usposabljanje in vseživljenjsko izobraževanje pa Guardiancich (2022) izpostavlja, da bi bilo treba dvigniti raven organiziranosti in perspektivne sodelavce spodbujati k stalnemu strokovnemu izpopolnjevanju. Primerjava s sistemom strokovnega izobraževanja na Južnem Tirolskem in z njegovimi rezultati kaže, da bi boljša organiziranost lahko pripeljala do bistveno boljših rezultatov (str. 222–223). V projektu Spretno(r)sti (Mezgec in Brezigar 2023) so predstavniki primarnih organizacij slovenske skupnosti v Italiji med drugim izpostavili pomanjkanje veščin na področju vodenja projektov, uporabe sodobnih trženjskih orodij in tudi ustrezne jezikovne usposobljenosti kadrov z znanjem slovenskega (in italijanskega) jezika. Slednje je posebej zaskrbljujoče, ker pomeni, da so te organizacije na pragu iskanja kadrov pri italijanski večinski skupnosti. Vključevanje italijansko govorečih posameznikov v slovenske delovne kolektive pa vodi v spreminjanje slovenskih delovnih okolij v dvojezična ali italijanska in pomembno slabi slovensko narodno skupnost v Italiji (Mezgec in Brezigar 2023).

Iz zapisanega je razvidna potreba po krepitvi pridobivanja specifičnih veščin, vendar še bolj po sistemskem in premišljenem pristopu, ki bi omogočal kontinuirano vseživljenjsko izobraževanje in stalno nadgrajevanje pridobljenih veščin.

Sklep

Po drugi svetovni vojni si je slovenska manjšina na gospodarskem področju ustvarila edinstven položaj – položaj povezovalnega člana med Italijo in SFRJ

(Cupin 1982; Lokar 1982), ki je s kadrovskega vidika v veliki meri lahko deloval kot samostojna in samozadostna celota. Čeprav je ta položaj skupnosti omogočil kratkoročno zanesljivo reproduciranje, je tudi omejil zmožnosti mladih za pridobivanje znanj izven slovenskega okolja in slabil podjetniški duh skupnosti.

S postopno razgradnjo ideološke in fizične meje, od padca Berlinskega zidu do vključitve Slovenije v Evropsko unijo in schengensko območje, so družbene okoliščine skupnost prisilile v večje odpiranje in integracijo s prostorom. To pa je pomembno vplivalo tudi na njen kadrovski vidik: iz zaprtega sistema, ki je močno spodbujal prehod iz šole na delovno mesto znotraj skupnosti, je slednja pristala v novi realnosti, ki so jo definirali po eni strani drastično zmanjšanje delovnih mest v njej (zaradi razpada družbenega gospodarstva), po drugi strani pa možnosti vzhajajoče globalizacije. Začel se je neusmiljen beg možganov, ki manjšinsko skupnost še danes močno slabi.

Med možnimi rešitvami, ki bi lahko pomagale zavirati ta trend, so predvsem tri. Prva je oblikovanje ukrepov v okviru strateškega pristopa k zaviranju pojava bega možganov, ki bi spodbujali kroženje možganov in povratništvo. Poleg tega bi lahko manjšinska skupnost poskusila vsaj delno vzpostaviti poti in mehanizme, ki bi spodbudili prehod iz šol s slovenskim učnim jezikom v kasnejše (profesionalno) delovanje v manjšinskih ustanovah, kot je sodelovanja med šolami in primarnimi organizacijami v okviru skupnih projektov ali kadrovske štipendiranje v času študija. Tretja rešitev pa bi predstavljala preobrazbo, nadgradnjo in sistemizacijo področja izobraževanja, usposabljanja ter vseživljenjskega učenja, ki lahko pomembno pripomore k večji učinkovitosti in uspešnosti delovanja neprofitne strukture manjšinske skupnosti ter ima tudi pozitivne učinke na izgradnjo malega gospodarstva.

Literatura

- AD Formandum. B. I. »Zgodovina.« <https://www.adformandum.org/si/info/adf-history/>.
- Bogatec, N., ur. 2004. *Slovene: The Slovene Language in Education in Italy*. Ljouwert/Leeuwarden: Mercator Education.
- . 2017. »Šolanje, izobraževanje in raziskovanje v slovenskem jeziku v Italiji.« V *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*, uredili N. Bogatec in Z. Vidau, 102–117 Trst: ZTT in Slori.
- . 2020. »Analiza vpisov v vrtce in šole s slovenskim učnim jezikom oziroma dvojezičnim slovensko-italijanskim poukom v Italiji v obdobju od šolskega leta 2000/01 do šolskega leta 2019/20.« Slovenski raziskovalni inštitut, Trst.

- Bogatec, N., in Bufon, M. 1996. *Slovenske šole v tržaški in goriški pokrajini: vrtci in osnovne šole*. Trst: SLORI.
- . 1999. *Slovenske šole v tržaški in goriški pokrajini: nižje in višje srednje šole*. Trst: SLORI.
- Bogatec, N., in E. Sussi, ur. 2005. *Mladi, gospodarstvo, kultura: analiza stanja za razvoj slovenske manjšine v Italiji*. Trst: SLORI.
- Brezigar, S. 2013. »Ali se jezikovna skupnost v Furlaniji Julijski krajini lahko širi? Poučevanje in učenje slovenščine med večinskim prebivalstvom kot perspektiva za dolgoročno ohranjanje manjšinskega jezika.« V *Med drugim in tujim jezikom: poučevanje in učenje slovenščine pri odraslih v obmejnem pasu Furlanije Julijske krajine*, uredila D. Jagodic in Š. Čok, 97–199. Trst: Ciljno začasno združenje »Jezik-Lingua«.
- . 2017. »Gospodarstvo in financiranje slovenske narodne skupnosti v Italiji: kratek oris zgodovine Slovencev v Italiji.« V *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*, uredili N. Bogatec in Z. Vidau, 187–208. Trst: ZTT in Slori.
- Brezigar, S., in A. Verša. 2023. »Slovensko šolstvo v Italiji: včeraj, danes in jutri.« V *Vzgoja in izobraževanje med preteklostjo in prihodnostjo*, uredili A. Istenič, M. Gačnik, B. Horvat, M. Kukanja Gabrijelčič, V. R. Kiswarday, M. Lebeničk, M. Mezgec in M. Volk, 311–327. Knjižnica Ludus 45. Koper: Založba Univerze na Primorskem.
- Brezigar, S., in Z. Vidau. 2018. »Political Participation of the Slovene Community in Italy.« *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja*, št. 81: 43–66.
- Brezigar, S., in S. Zver. 2019. »Priprava učnih gradiv za poučevanje slovenščine v Furlaniji – Julijski krajini: študija primera in razvojne možnosti.« *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja*, št. 83: 51–66.
- Capotorti, F. 1979. *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. New York: UN.
- Cupin, D. 1982. »Vprašanje materialne podlage manjšine v funkciji narodnostnega razvoja.« *Razprave in gradivo*, št. 15: 85–91.
- Čermelj, L. 1945. *Life-and-Death Struggle of a National Minority: The Jugoslavs in Italy*. Prevedla F. S. Copeland. 2. izd. Ljubljana: Samozaložba.
- Grgič, M. 2020. »Kdo se boji slovenščine? ideološko načrtovanje in (ne)implementacija jezikovnih strategij med Slovenci v Italiji.« *Teorija in praksa: revija za družbena vprašanja* 57:109–126.
- Guardiancich, I. 2022. *Slovensko gospodarstvo na Tržaškem in Goriškem: razvoj, stanje, perspektive*. Koper: Annales.
- Jagodic, D. 2024. »Sklep: slovenska skupnost v Italiji skozi prizmo kvantitativnih podatkov.« *Primorski dnevnik*, 14. april.
- Jagodic, D., in Š. Čok, ur. 2013. *Med drugim in tujim jezikom: poučevanje in učenje slovenščine pri odraslih v obmejnem pasu Furlanije Julijske krajine*. Trst: Ciljno začasno združenje »Jezik-Lingua«.

- Jagodic, D., M. Kaučič Baša in Dapit, R. 2017. Jezikovni položaj Slovencev v Italiji. V *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*, uredili N. Bogatec in Z. Vidau, 67–89. Trst: ZTT in SLORI.
- Jazbec, B. 1997. »Prelomna devetdeseta leta in gospodarska osnova Slovencev v Italiji.« *2000: revija za krščanstvo in kulturo*, št. 98: 96–115.
- . 2000. »Ko dela ni manjkalo.« V *Jadranski koledar* 2001, 177–183.
- Jurić Pahor, M. 2000. *Narod, identiteta, spol*. Trst: ZTT.
- Kacin Wohinz, M., in J. Pirjevec. 2000. *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000*. Korenine. Ljubljana: Nova revija.
- Kaučič Baša, M. 1997. »Where do Slovenes Speak Slovene and to Whom? Minority Language Choice in a Transactional Setting.« *International Journal of the Sociology of Language*, št. 124: 51–73.
- Legge 38/2001: Norme in materia di tutela della minoranza linguistica slovena della regione Friuli Venezia Giulia. *Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana*, št. 56. <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2001/03/08/001G0093/sg>.
- Lokar, A. 1982. »Gospodarsko sodelovanje obmejnih področij Italije in Jugoslavije in možnosti vključevanja slovenske narodnostne skupnosti v Italiji.« *Razprave in gradivo*, št. 15: 99–114.
- Mezgec, M. 2023. »Slovensko-italijanski obmejni prostor: dejavniki vpliva na izbiro šole in vrtca v sosednji državi.« *Annales: anali za istrske in mediteranske študije. Series historia et sociologia* 33 (1): 167–180.
- Mezgec, M., in S. Brezigar. 2023. »Analiza izobraževalnih in kadrovskih potreb slovenskih organizacij v Italiji.« Raziskovalno poročilo, SLORI, Trst.
- Pahor, M. 1998. *Lastno gospodarstvo jamstvo za obstoj: pregled gospodarskih dejavnosti Slovencev na področju sedanje dežele Furlanije – Julijske krajine 1848–1998*. Trst: Slovensko deželno gospodarsko združenje.
- Pahor, M. 2011. »Spremna beseda: nastanek, rast in padec Tržaške kreditne banke v Trstu; resnična zgodba slovenske banke v letih 1957–1996.« V *Polum: Tržaška kreditna banka – zgodba o uspehu z žalostnim koncem*, uredil V. Tavčar, 7–12. Trst: Narodna in študijska knjižnica.
- Petrič, E. 1977. *Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin*. Maribor: Obzorja.
- Slovenski izobraževalni konzorcij. B. l. »O Konzorciju: Slov.l.K.« <https://slovik.org/o-nas/>, 20. 5. 2024.
- Slovenski raziskovalni inštitut. B. l. »Banka znanja: povezovanje in usmerjanje intelektualnega potenciala Slovencev v Italiji.« <http://www.slori.org/projekti/banka-znanja-2/>.
- Strajn, P. 1992. *The Submerged Community: An A to Ž of the Slovenes in Italy*. Prevedel M. Brady. Trst: Editoriale Stampa Triestina.
- Vidau, Z. 2017. »What Kind of Involvement for National Minorities in the Political Decision-Making Process? An Overview of the Case of the Slovenes

- in Italy.« *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja*, št. 78: 23–39.
- . 2023. »Cultural Autonomies in the Italian Autonomous Region of Friuli Venezia Giulia.« *Autonomy Arrangements in the World*. <https://www.world-autonomies.info/non-territorial-autonomies/italy-friulia-venezia-giulia>.

Human Resources Aspect of the Slovenian community in Italy: From Social Economy to the Challenges of Brain Drain

The author of the paper explores a lesser-examined aspect of the Slovenian community in Italy. Through both primary and secondary analysis of selected research and studies in the fields of economics and human resources (HR), the author focuses on presenting key characteristics of the developmental perspective of the HR aspects of the Slovenian community in Italy from the end of World War II to the present day. The paper highlights how significant social and economic changes over time have been reflected in and have influenced the community's HR dynamics. Furthermore, the author emphasizes brain drain as the current primary challenge in the HR sector and examines three potential strategies to counteract this trend: brain circulation and return migration, strengthening the link between the education sector and the workforce, and establishing mechanisms for systematic and continuous education, training, and lifelong learning.

Keywords: Slovenian community in Italy, brain drain, social economy, lifelong learning, human resources